

ΣΠΟΥΔΑΙ / SPOUDAI

ΕΤΟΣ 1996   ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ   ΤΟΜΟΣ 46   ΤΕΥΧ. 1-2

YEAR 1996   JANUARY - JUNE   VOL. 46   No 1-2

---

60 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗ «ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ» ΤΟΥ J. M. KEYNES*

Υπό

Σ. Α. Σαραντίδη

Καθηγητού του Πανεπιστημίου Πειραιώς

Abstract

This solicited paper is published on the 60th anniversary of the publication of the General Theory of Employment, Interest and Money and on the 50th anniversary from the death of J. M. Keynes. The focus is on core issues of economics of Keynes, but it surveys much of modern macroeconomics in a nut shell. (J.E.L. B22, E12)

1. Το έτος 1996 σηματοδοτεί σημαντικά γεγονότα του διεθνούς οικονομικού-επιστημονικού γίγνεσθαι, αφού στο έτος αυτό:

α) Συμπληρώνονται 50 χρόνια από την ίδρυση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (IMF) και της Διεθνούς Τραπεζικής Ανασυγκροτήσεως και Αναπτύξεως, και επίσης

β) Συμπληρώνονται 60 χρόνια από τη δημοσίευση της «Γενικής Θεωρίας» του J. M. Keynes, και 50 χρόνια από το θάνατό του.

Τα 60 χρόνια της εκδόσεως της «Γενικής Θεωρίας της Απασχολήσεως, του Τόκου και του Χρήματος» και τα 50 χρόνια από το θάνατο του συγγραφέα της δεν σκέπασαν με τη σκόνη της λήθης το έργο του. Οι ιδέες του J. M. Keynes, ανεξάρτητα από τα εκάστοτε ρεύματα που επεκράτησαν ή επικρατούν από το 1960, αποτελούν βασικό υπόβαθρο της μακροοικονομικής θεωρίας και

* Συνεισφερόμενο άρθρο για τη συμπλήρωση εξήντα χρόνων από την έκδοση της «Γενικής Θεωρίας».

της πολιτικής. Είναι οι ιδέες που επηρέασαν περισσότερο από κάθε άλλη θεωρία την επιστήμη, αλλά και την οικονομική πολιτική. Η κεϋνσιανή θεωρία δεν ήταν μόνο το μοναδικό ή το επικρατούν υπόδειγμα στα εγχειρίδια της μακροοικονομικής αναλύσεως μετά το 1940, αλλά και το κύριο όργανο στα χέρια των κυβερνήσεων. Ο μονεταριστής Milton Friedman είχε πει ότι: «Υπό μία έννοια, όλοι είμαστε κεϋνσιανοί τώρα και υπό μία άλλη, κανείς πλέον δεν είναι κεϋνσιανός».

Για την εποχή της η «Γενική Θεωρία» ήταν η αίρεση στις τότε επικρατούσες αντιλήψεις της νεοκλασσικής σχολής. Τα φαινόμενα των οικονομικών διαταραχών ήταν, κατά τις τότε θεωρίες, φαινόμενα προσωρινά και η τάση μακροχρονίως ήταν αυτή της ισορροπίας στο επίπεδο της πλήρους απασχόλησεως. Έτσι, η νεοφανής τότε κεϋνσιανή θεωρία, ψίγματα της οποίας ευρίσκοντο σε παλαιότερες θεωρίες, απέρριψε το σχήμα της ισορροπίας σε πλήρη απασχόληση προς το οποίο, κατά λογική συνέπεια, έτεινε η θεωρητική ανάλυση και υπεστήριξε την ισορροπία σε επίπεδο κάτω από το επίπεδο της πλήρους απασχόλησεως. Η ύπαρξη ανεργίας ως οργανικού στοιχείου της κεφαλαιοκρατικής συγκροτήσεως οικονομίας αποτέλεσε τον πυρήνα της κεϋνσιανής αναλύσεως και οδήγησε θεωρητικώς στην οικονομική της ανισορροπίας ή της διαταραχής.

Ο J. M. Keynes ενώ είχε τραφεί και αναπτυχθεί κάτω από το δένδρο της νεοκλασσικής οικονομικής διανοήσεως έβαλε κατά των ριζών του δένδρου αυτού και ήταν φυσικό να προκαλέσει τις αντιρρήσεις και τις δυσαρέσκειες των τότε γνωστών οικονομολόγων. Αλλά όπως έλεγε και ο φιλόσοφος John Locke: «Οι νέες ιδέες γίνονται πάντοτε αντικείμενο αντιρρήσεως και καχυποψίας για τον λόγο μόνο ότι είναι νέες». Έτσι, η «Γενική Θεωρία» ως αναιρετική κριτική κατά της τότε οικονομικής ορθοδοξίας χαρακτηρίστηκε ως «επαναστασις» (L. Klein, *The Keynesian Revolution*, 1966) και αποτέλεσε το κύριο ρεύμα στη διδασκαλία της μακροοικονομικής. Η κεϋνσιανή θεωρία απέκτησε μεγάλη σημασία διότι, πλην των άλλων, αποτέλεσε τη θεμελίωση μιας κοινωνικής πολιτικής, αφού ήταν η θεωρία της πλευράς της ζητήσεως ή των δαπανών. Η ταύτιση αυτή της κεϋνσιανής θεωρίας με τη διενέργεια δαπανών για την αντιμετώπιση της ανεργίας, έδωσε το επιχείρημα σε ορισμένους οικονομολόγους να συγγενέψουν τον Keynes με τους σοσιαλιστές. Αυτό είναι, όμως, λάθος. Ο Λόρδος Keynes, φιλελεύθερος στην σκέψη και στη ζωή, στήριξε το κεφαλαιοκρατικό σύστημα της Δύσης και του έδωσε τη δυνατότητα να διαπλεύσει τις συμπληγάδες των μαρξιστικών ρευμάτων. Ο Keynes ήταν άνθρωπος πρακτικός και δεν επέστρεψε σε μια μεταφυσική αντίληψη των πραγμάτων και στη διάκριση λογικής και γεγονότων. Η φιλοσοφία, αντιθέτως, του "laissez-

faire" κυριαρχείτο από την αντίληψη ότι υπάρχει αρμονία μεταξύ του ιδιωτικού συμφέροντος και του κοινωνικού και στη σύμπτωση του καθήκοντος με το ίδιο συμφέρον. Η ανταγωνιστική αγορά με τον αυτοματισμό του συστήματος της ελεύθερης οικονομίας ήταν το όργανο επιλύσεως των οικονομικών προβλημάτων των κλασσικών.

Ο Keynes ονομάζει «κλασσικούς» όλους, από τον Ricardo μέχρι τον Pigou, όσους αγνόησαν τη σημασία της αποτελεσματικής ζήτησεως, καίτοι μεταξύ τους υπήρχαν διαφορές. Ρινίσματα της θεωρίας της αποτελεσματικής ζήτησεως ευρίσκονται, εν τούτοις, σε συγγραφείς πριν από τον Keynes, όπως ο ίδιος αναφέρει στη «Γενική Θεωρία» του (Hobson, Mammery, Major Douglas, αλλά κυρίως ο Malthus). Ολοκληρωμένες, όμως, θεωρίες παραπλήσιες προς εκείνες του Keynes διτύπωσαν πριν απ' αυτόν δύο μεγάλοι οικονομολόγοι, ο Σουηδός Knut Wicksell (1851-1926) και ο Πολωνός M. Kalecki. Ο K. Wicksell έκανε τη μετάβαση από τη μαρσαλιανή μερική ισορροπία στην ισορροπία συνολικής ζήτησεως με συνολική προσφορά, όπως και ο Keynes, και διτύπωσε θεωρία περί τόκου παραπλήσια με εκείνη του Keynes. Ο M. Kalecki, τρία χρόνια πριν από τον Keynes, τόνισε τη σημασία της αποτελεσματικής συνολικής ζήτησεως για τον προσδιορισμό της απασχολήσεως. Θέματα όπως η αποτελεσματική ζήτηση και οι επενδύσεις συγγενεύουν τους δύο οικονομολόγους. Παρά ταύτα υπάρχει διαφορά μεταξύ των δύο οικονομολόγων, αφού ο Keynes δεν εξετράπη από τη μαρσαλιανή παράδοση και την πίστη του στον κεφαλαιοκρατισμό, ενώ ο Kalecki ακολούθωσε τη μαρξιανή παράδοση. Ο Keynes έδωσε έμφαση στην αγορά εργασίας (εργατικός μισθός), ενώ ο Kalecki στις αγορές αγαθών. Η Αγγλοσαξωνική καταγωγή του Keynes και η επικρατούσα αγγλοσαξωνική οικονομική επιστήμη έδωσαν το προβάδισμα σ' αυτόν και τον καθιέρωσαν ως τον ιδρυτή της σύγχρονης μακροοικονομικής αναλύσεως.

Ο Keynes σαγήνευσε τρεις γενιές οικονομολόγων και πολιτικών της Δύσεως με την ιδιαίτερη μορφή (στυλ) της γραφής του, με τα καλαίσθητα αγγλικά του. Ο Keynes αναγνωρίζεται ως ο άριστος συγγραφέας της αγγλικής γλώσσας. Κατά του D. N. McCloskey (Knowledge and Persuasion in Economics, Cambridge U. P. 1994) ο Marshall ήταν νεοκλασικός που περιδιέβαινε στα εργοστάσια, ενώ ο Keynes ήταν νεοκλασικός που περιδιέβαινε στα χρηματιστήρια και τις κεντρικές τράπεζες. Κατά τη Sheila Dow [«Comments on Lavoie's "Hermeneutics"», in W. J. Sammuels (ed.), Economics as Discourse, 1993] η μεγάλη δύναμη του Keynes ήταν το εύρος της πείρας του στην επιχειρηματική και τη δημόσια ζωή. Η δυνατότητα του να αντιλαμβάνεται την κερδοσκοπική συμπεριφορά των ατόμων και τη διαπλοκή της με την υπόλοιπη οικονομία. Ο E. A. G. Robinson σε επικήδειο για τον Keynes είχε πει μεταξύ

των άλλων, ότι «ο Λόρδος Keynes ήταν μεγάλος άνδρας, ο Λόρδος Keynes πάντοτε έλεγε κάτι που φαινόταν να είναι παράδοξο και δυσνόητο και γι' αυτό θα πρέπει να ανακαλύψω κάτι που να φαίνεται παράδοξο και δυσνόητο, αφού και εγώ θέλω να γίνω μεγάλος άνδρας».

Για τον Keynes και το έργο του έχουν λεχθεί πολλά και ιδιαίτερα κατά πόσον η «Γενική Θεωρία» του είναι γενική ή ειδική περίπτωση της γενικής ισορροπίας και της απασχολήσεως.

2. Ο νόμος του Say και η πλήρης λειτουργία του ανταγωνιστικού συστήματος είναι ακρογωνιαίοι λίθοι της κλασικής οικονομικής σκέψης. Στους κλασικούς ανήκει και ο *K. Μαρξ*, ο οποίος μπορεί να θεωρηθεί μαθητής του Ricardo στο θέμα της περί αξίας θεωρίας (θεωρία της υπεραξίας), αλλά κυρίως, όπως τονίζει ο *J. Schumpeter*, μαθητής του Quesnay (Κεναί), του δημιουργού του «Οικονομικού Πίνακα» και αρχηγού της σχολής των Φυσιοκρατών. Ο Μαρξ είχε ως παράδειγμα τον Πίνακα του Quesnay στην προσπάθεια του να κατασκευάσει *σχήματα αναπαραγωγής* (reproduction schemata). Ο Μαρξ υπήρξε πολέμιος του νόμου του Say και το ενδιαφέρον του από μακροοικονομικής πλευράς επικεντρώθηκε στο πρόβλημα της ελλειμματικής ζήτησεως, ως επίσης στα προβλήματα της σωρεύσεως και της αναπτύξεως.

Η νεοκλασική Σχολή, η οποία χρονικώς αρχίζει από τις τελευταίες ΙΟετίες του 19ου αιώνα και φθάνει μέχρι τον Keynes, χρησιμοποιεί την οριακή μέθοδο και τη θεωρία των τιμών. Επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στο πρόβλημα της *αρίστης κατανομής* (allocation), αποδέχεται το νόμο του Say και στηρίζεται στο πλήρως ανταγωνιστικό σύστημα της αγοράς (ταχεία προσαρμογή των τιμών προς τις τιμές ισορροπίας).

Κατά την νεοκλασική αντίληψη, το οικονομικό σύστημα ακολουθεί την *ιδανική όδευση* (ideal time-path), η οποία κάνει την άριστη και πλήρη χρησιμοποίηση των οικονομικών και ανθρώπινων πόρων. Το σύστημα δεν έχει ανάγκη από κρατικούς παρεμβατικούς μηχανισμούς, αφού στηρίζεται στους αβίαστους και αυτόματους μηχανισμούς της ελεύθερης αγοράς (μηχανισμός των τιμών), είναι δηλαδή αυτορυθμιζόμενο. Κάθε διαταραχή ή ανισορροπία στο σύστημα είναι προσωρινή, αφού οι ελεύθεροι μηχανισμοί θέτουν σε κίνηση δυνάμεις οι οποίες επαναφέρουν στην όδευση ισορροπίας. Κατά τη νεοκλασική αντίληψη, συνεπώς, η υπερπαραγωγή και η ανεργία είναι προσωρινά φαινόμενα και ο μόνος ρόλος του χρήματος είναι ο προσδιορισμός του απόλυτου ύψους των τιμών. Βεβαίως ο αυτοματισμός του συστήματος προϋποθέτει την ανυπαρξία ατελειών στην αγορά (μονοπώλια, δημόσια αγαθά, αβεβαιότητα, φθίνον οριακό κόστος κ.α.).

Κατά την νεοκλασική θεωρία, η πλήρης απασχόληση είναι η κανονική κατάσταση προς την οποία τείνει μακροχρονίως το σύστημα, εφόσον αφήνονται αβίαστα να λειτουργήσουν οι μηχανισμοί χωρίς τις ατέλειες της αγοράς. Η απασχόληση καθορίζεται από την προσφορά και τη ζήτηση εργασίας μέσω του πραγματικού (και όχι του ονομαστικού) εργατικού μισθού. Η καμπύλη της συνολικής προσφοράς είναι κάθετη, δηλ. πλήρως ανελαστική ως προς τις τιμές. Το επίπεδο των τιμών δεν επηρεάζει την παραγωγή και την απασχόληση. Μια αύξηση της συνολικής ζήτησεως μετά από μία αύξηση της νομισματικής προσφοράς το μόνο αποτέλεσμα που θα έχει είναι η αύξηση των τιμών. Το ίδιο ισχύει και για την αύξηση της δημόσιας δαπάνης. Έτσι, κατά τη νεοκλασική θεωρία η άσκηση τόσο νομισματικής, όσο και δημοσιονομικής πολιτικής είναι αναποτελεσματική.

3. Η *θεωρία του Keynes*, που αποτελεί το ορόσημο για τις πριν και μετά αναπτύξεις των μακροοικονομικών προβλημάτων, καίτοι ακολουθεί την οριακή μέθοδο και τις μικροοικονομικές θεμελιώσεις της νεοκλασικής Σχολής, είναι η κατεξοχήν μακροθεωρία που ξεκινάει τη δεκαετία του 1930. Το κύριο ενδιαφέρον της θεωρίας αυτής είναι το πρόβλημα της απασχολήσεως και η προσπάθεια της να αναιρέσει το νόμο του Say. Εδώ πρέπει να τονιστεί η παρατήρηση της Joan Robinson ότι, η διαφορά του Keynes και των οικονομολόγων πριν από αυτόν δεν ήταν μόνο το πρόβλημα της *αποτελεσματικής ζήτησεως* (*effective demand*), αλλά και το γεγονός ότι οι προσδοκίες του μέλλοντος είναι αβέβαιες. Η σημαντική συμβολή του Keynes στη θεωρία του χρήματος ήταν η προσθήκη της ζήτησεως χρήματος για κερδοσκοπία και όχι μόνο για λόγους συναλλακτικούς, όπως επρέσβευαν οι πριν απ' αυτόν οικονομολόγοι. Έτσι, ένα τμήμα της ζήτησεως χρήματος για διακράτηση συναρτάται προς το επιτόκιο. Το επιτόκιο είναι ένα και μοναδικό κριτήριο για την επιλογή μεταξύ διακρατήσεως ρευστών διαθεσίμων και κρατικών ομολογιών. Χρήμα και ομολογίες είναι στην κεϋνσιανή θεωρία τα δύο πλήρως υποκατάστατα στοιχεία του πλούτου των ατόμων, πράγμα που σημαίνει ότι η ελαστικότητα ζήτησεως χρήματος ως προς το επιτόκιο είναι μεγάλη.

Η νεοκλασική σύνθεση της κεϋνσιανής θεωρίας που επεχείρησαν οικονομολόγοι, όπως οι Hicks και Hansen, προσπάθησε να συμφιλιώσει τη νεοκλασική με τη θεωρία του Keynes σε ένα λειτουργικό μακροοικονομικό υπόδειγμα (υπόδειγμα IS-LM) ταυτόχρονης ισορροπίας τόσο στην αγορά αγαθών, όσο και την αγορά χρήματος.

Το γνωστό στα εγχειρίδια της μακροοικονομικής υπόδειγμα των κεϋνσιανών «IS-LM» μπορεί να δείξει την αποτελεσματικότητα της δημοσιονομικής

και νομισματικής πολιτικής μέσω της σχέσεως επιτοκίου και επιπέδων εισοδήματος ισορροπίας. Η καμπύλη IS δείχνει τα σημεία ισορροπίας επενδύσεων (I) και αποταμιεύσεων (S) στα διάφορα επίπεδα συνδυασμών επιτοκίου και πραγματικού εισοδήματος και αντιπροσωπεύει τον *πραγματικό τομέα* (αγορά αγαθών) της οικονομίας, δηλ. τη δαπάνη (καταναλωτική, επενδυτική και δημόσια). Λόγω της αρνητικής κλίσεως της καμπύλης, η δαπάνη αυξάνει όσο μειώνεται το επιτόκιο. Η καμπύλη LM δείχνει τη νομισματική ισορροπία (εξίσωση προσφοράς και ζήτησεως χρήματος) στα διάφορα επίπεδα συνδυασμού επιτοκίου και εισοδήματος και αντιπροσωπεύει το *νομισματικό τομέα* της οικονομίας. Η θετική κλίση της καμπύλης δείχνει το γεγονός ότι, η αύξηση της δαπάνης συνοδεύεται από αύξηση του επιτοκίου (αύξηση ζήτησεως χρήματος για συναλλακτικούς σκοπούς). Η τομή των καμπυλών IS και LM μας δίνει τα επίπεδα ισορροπίας επιτοκίου και εισοδήματος (ταυτόχρονη ισορροπία στην αγορά αγαθών και την αγορά χρήματος).

Κατά την κεϋνσιανή (νεοκεϋνσιανή) μακροοικονομική, αντιθέτως προς τη νεοκλασική, το χρήμα δεν είναι ουδέτερο. Μια αύξηση της νομισματικής προσφοράς οδηγεί σε μείωση του επιτοκίου και, επομένως, σε αύξηση της επενδυτικής δαπάνης και της παραγωγής. Συνεπεία της κεϋνσιανής υποθέσεως ότι ο ονομαστικός εργατικός μισθός είναι άκαμπος προς τα κάτω και λόγω υπάρξεως *χρηματικής αυταπάτης* (money-illusion), η καμπύλη συνολικής προσφοράς έχει θετική κλίση. Αυτό σημαίνει ότι αυξήσεις της συνολικής ζήτησεως (δαπάνης) οδηγούν σε αύξηση της παραγωγής. Μία παραλλαγή της καμπύλης συνολικής προσφοράς είναι εκείνη κατά την οποία ένα τμήμα της καμπύλης έχει θετική κλίση, μέχρι του σημείου της πλήρους απασχολήσεως, και το υπόλοιπο τμήμα είναι κάθετο. Η περίπτωση αυτή προκύπτει από την υπόθεση ότι ο ονομαστικός μισθός είναι άκαμπος προς τα κάτω και εύκαμπος προς τα άνω.

Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ιδιαίτερη ανάπτυξη έλαβαν διάφοροι κλάδοι της οικονομικής θεωρίας, όπως η θεωρία της οικονομικής μεγενθύσεως και η νομισματική θεωρία. Η κεϋνσιανή θεωρία, ως θεωρία βραχυχρόνιας κυρίως αναλύσεως, έδωσε έμφαση στα εισοδηματικά αποτελέσματα των επενδύσεων, ενώ η θεωρία της οικονομικής μεγενθύσεως που στηρίχθηκε σε κεϋνσιανές έννοιες έδωσε έμφαση στην αύξηση της παραγωγικής δυναμικότητας από τη δημιουργία επενδύσεων. Μεγάλης σημασίας προς την κατεύθυνση αυτή ήταν η συμβολή των E. Domar* και R. Harrod**.

* "Capital expansion, rate of growth and employment", *Econometrica*, 1946.

** *Towards a Dynamic Economics*, Macmillan, 1948.

4. Η ομάδα εκείνη των οικονομολόγων, οι οποίοι έδωσαν έμφαση στους πραγματικούς παράγοντες της οικονομίας και πολύ λιγότερη σημασία στους νομισματικούς παράγοντες, ανατρέχοντας πίσω στη Ρικαρδιανή θεωρία, ονομάστηκαν *Μετακεϋνσιανοί* (Post-Keynesians). Μεταξύ των οικονομολόγων αυτών συγκαταλέγονται η Joan Robinson, ο Sidney Weintraub, ο Paul Davidson κ.ά.

Η θεωρητική αρχή των μετακεϋνσιανών ευρίσκεται στην κεϋνσιανή αναγνώριση της αβεβαιότητας γύρω από τις προβλέψεις των οικονομούντων ατόμων. Η αβεβαιότητα αυτή αναιρεί την παραδοσιακή έννοια της ισορροπίας*. Οι μετακεϋνσιανοί, πολέμιοι του νόμου του Say, επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους κυρίως σε *θέματα σωρεύσεως* (accumulation) και απασχολήσεως.

5. Η νομισματική θεωρία παρέμεινε στάσιμη, τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, λόγω του ενδιαφέροντος για τις πραγματικές μεταβλητές, για να αναζωπυρωθεί το ενδιαφέρον προς αυτήν κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1950. Η αναζωπύρωση αυτή προήλθε τόσο από τους *μονεταριστές* (monetarists) με προεξάρχοντα τον *Milton Friedman* της Σχολής του Chicago, όσο και από τους *Νεο-κεϋνσιανούς* (Neo-Keynesians). Οι *μονεταριστές* παρουσίασαν μια νέα παραλλαγή της ποσοτικής θεωρίας, δεχόμενοι την εγκυρότητα του νόμου του Say και επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον τους στο πρόβλημα του πληθωρισμού. Οι μονεταριστές είναι έτοιμοι να δεχθούν την επίδραση του χρήματος επί των *πραγματικών μεταβλητών* (real variables) βραχυχρονίως, όχι όμως μακροχρονίως. Εν τούτοις, οι μονεταριστές δέχονται περισσότερο από ό,τι οι κεϋνσιανοί τη διαταρακτική συνέπεια επί της οικονομικής δραστηριότητας των βραχυχρόνιων μεταβολών της χρηματικής προσφοράς. Για το λόγο αυτό προτείνουν ένα σταθερό ποσοστό αύξησεως της χρηματικής προσφοράς (νομισματικός κανόνας), ώστε να αποφεύγονται οι διακυμάνσεις της που προέρχονται από τις εκάστοτε παρεμβάσεις της νομισματικής πολιτικής βραχυχρονίως. Έτσι, η καμπύλη συνολικής προσφοράς των μονεταριστών βραχυχρονίως μπορεί να έχει θετική κλίση ως αποτέλεσμα των εσφαλμένων προβλέψεων (αυταπάτη του χρήματος) εκ μέρους των εργαζομένων, που σημαίνει την αύξηση της παραγωγής μετά από μια αύξηση της δαπάνης (κεϋνσιανή περίπτωση), μακροχρονίως όμως η καμπύλη αυτή είναι κάθετη (μηδενική κλίση), που σημαίνει ότι η αύξηση της δαπάνης, λόγω π.χ. νομισματικής επεκτάσεως, δεν επιφέρει αύξηση της παραγωγής. Το μόνο αποτέλεσμα από την αύξηση της

* A Guide to Post-Keynesian Economics, Edited by A. S. Eichne, Macmillan, 1979.

δαπάνης, λόγω αύξησης της νομισματικής προσφοράς, είναι μακροχρονίως η αύξηση των τιμών (νεοκλασική περίπτωση). Ο όλος μηχανισμός εξηγείται από το αποτέλεσμα πραγματικών διαθεσίμων (real balance effect*). Οι νεοκεϋνσιανοί, όπως ο *J. Tobin* και άλλοι, προσπάθησαν να τοποθετήσουν τη θεωρία ζήτησης χρήματος μέσα στο πλαίσιο της γενικής θεωρίας της μεγιστοποιητικής συμπεριφοράς των ατόμων και ειδικότερα μέσα στη γενική θεωρία ζήτησης περιουσιακών στοιχείων. Επίσης, ο *Franco Modigliani* και ο *D. Jorgenson* επέφεραν βελτιώσεις στη θεωρία του Keynes, ο πρώτος στη θεωρία της συναρτήσεως καταναλώσεως και ο δεύτερος στη θεωρία των επενδύσεων, τοποθετώντας τη συμπεριφορά των ατόμων στο πλαίσιο της μικροοικονομικής θεωρίας της επιλογής. Γενικώς, το μακροοικονομικό ενδιαφέρον των νεοκεϋνσιανών επικεντρώνεται στο πρόβλημα της απασχολήσεως.

Απαραίτητο εργαλείο στα χέρια των νεοκεϋνσιανών ήταν η καμπύλη Phillips που συμπλήρωνε το άλλο μεθοδολογικό εργαλείο τους, το υπόδειγμα IS-LM. Η καμπύλη Phillips, δηλαδή ο συνδυασμός ανεργίας και πληθωρισμού, είναι κατά τους νεοκεϋνσιανούς σταθερή και η επιλογή κάποιου σημείου πάνω σε αυτή μπορεί να βοηθηθεί από τη δημοσιονομική πολιτική.

6. Οι *μονεταριστές* αντέκρουσαν τη θεωρία της ανεργίας μέσω του πληθωρισμού, που πρότεινε ο Keynes. Ο Keynes λαμβάνοντας προφανώς υπόψη την αδυναμία της μείωσης των ονομαστικών μισθών πρότεινε ως ευκολότερη λύση την αύξηση της νομισματικής προσφοράς (πληθωρισμός), η οποία ισοδυναμεί με μείωση των πραγματικών μισθών, λόγω της *αυταπάτης του χρήματος* (money illusion). Έτσι, η νομισματική πολιτική και η πολιτική απασχολήσεως αποτελούν μια σύζευξη που μπορεί να απεικονιστεί στη νεοκεϋνσιανή «καμπύλη Phillips».

Κατά τους μονεταριστές, δεν μπορεί να υπάρξει μακροχρονίως «αυταπάτη του χρήματος», διότι οι εργαζόμενοι θα αντιληφθούν αργά ή γρήγορα ότι ο πληθωρισμός μειώνει τις πραγματικές αποδοχές τους και θα ζητήσουν αύξηση των ονομαστικών αποδοχών στο ύψος τουλάχιστον του ρυθμού του πληθωρισμού ή θα αποκτήσουν ρήτρα τιμαριθμικής προσαρμογής στις συλλογικές συμβάσεις. Έτσι, όλη η βάση της «καμπύλης Phillips» αναιρείται από τους μονεταριστές, οι οποίοι τελικώς πιστεύουν ότι το μόνο αποτέλεσμα της λόγω αύξησης της ποσότητας χρήματος μείωσης της αγοραστικής δυνάμεως είναι ο πληθωρισμός. Η καμπύλη Phillips είναι βραχυχρονίως πλήρως ασταθής. Η προσπάθεια μείωσης της ανεργίας τείνει σε αύξηση του πληθωρισμού, μετα-

* Βλ. Σ. Σαραντίδη, *Θεωρία Αρίστης Κατανομής*, κλπ., έκδ. 1989, σελ. 214-215.

τοπίζει την καμπύλη συνεχώς προς τα άνω και μακροχρονίως δημιουργείται ένα καθορισμένο ποσοστό ανεργίας, το οποίο οι μονεταριστές αποκαλούν *φυσικό ποσοστό ανεργίας* (natural rate of unemployment). Η οικονομία κινείται μακροχρονίως γύρω από το ποσοστό αυτό, το οποίο δεν επηρεάζεται από τη νομισματική και δημοσιονομική πολιτική. Επί πλέον υποστηρίχθηκε ότι, ο πληθωρισμός υποσκάπτει τα θεμέλια λειτουργίας της οικονομίας αποδιοργανώνοντας τις αγορές κεφαλαίου και χρήματος, αυξάνοντας τη φορολογία και τα επιτόκια και οδηγώντας τελικά σε ανεργία. Ο πληθωρισμός δημιουργεί ανεργία, η ανεργία οδηγεί σε πληθωρισμό κ.ο.κ. Έτσι εξηγείται το φαινόμενο του *στασιμοπληθωρισμού* (stagflation), δηλαδή της συνυπάρξεως πληθωρισμού και ανεργίας στη ΙΟετία του 1970. Το παλιό σχήμα (φαινόμενο) κατά το οποίο η ύφεση συνοδεύεται από μείωση τιμών (αντιπληθωρισμό) και η οικονομική ώθηση από αύξηση τιμών έχει αναιρεθεί στην πράξη κατά τις τελευταίες ΙΟετίες.

7. Κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1960 ετέθη και πάλι το ερώτημα, ποια ήταν πράγματι η θεωρητική συμβολή του Keynes, ποιο ήταν το θεωρητικό υπόβαθρο της «κεϋνσιανής επανάστασης». Αυτή η εξέλιξη ήταν επόμενο να συμβεί, αφού αρκετοί οικονομολόγοι είχαν αρχίσει να αμφισβητούν την αξία της συμβολής του Keynes και ειδικότερα αμφισβήτησαν κατά πόσον η «Γενική Θεωρία» του ήταν πράγματι *γενική που έκανε μια σύνθεση της περί αξίας θεωρίας και της περί χρήματος θεωρίας*, όπως ο ίδιος ο Keynes υποστήριξε. Οι αμφισβητούντες τη συμβολή του Keynes υποστήριξαν ότι ο δεύτερος χρησιμοποίησε το νεοκλασικό υπόδειγμα θέτοντας ορισμένους περιορισμούς, όπως η προς τα κάτω ακαμψία των ονομαστικών μισθών, η ανελαστικότητα της ζήτησης επενδύσεων ως προς το επιτόκιο, η παγίδα ρευστότητας, η αυταπάτη γύρω από το χρήμα, κ.α. Την προσπάθεια επανεκτιμής των θέσεων του Keynes και της αποσαφήνισης των διαφορών μεταξύ των «οικονομικών του Keynes» και των «κεϋνσιανών οικονομικών» έκαναν οι *R. Clower* και *A. Leijonhufvud* με σχετικές εργασίες τους*.

Η εμφάνιση του στασιμοπληθωρισμού στη δεκαετία του 1970 οδήγησε σε ισχυρή αμφισβήτηση των κεϋνσιανών υποθέσεων και πρακτικών. Έτσι, εμφανίστηκαν οι οπαδοί των *οικονομικών της προσφοράς* (supply-side econo-

* R. Clower, "The Keynesian counter-revolution. A theoretical appraisal" in *Hahn F. H. and F. P. R. Brechling* (edit). *The Theory of Interest Rates*. London MacMillan 1965.

Axel Leijonhufvud, *On Keynesian Economics and the Economics of Keynes*, Oxford University Press, 1968.

A. G. Hines, *On the reappraisal of Keynesian Economics*, Martin Robertson, London 1971.

mics). Βασικό συστατικό στοιχείο των τελευταίων είναι η *υπόθεση των ορθολογικών προβλέψεων* (rational expectations hypothesis).

Οι οπαδοί των «οικονομικών της προσφοράς» απορρίπτουν την κεϋνσιανή πρόταση, κατά την οποία η ζήτηση είναι ο μοχλός ελέγχου της οικονομίας και επικεντρώνουν την προσοχή τους στην προσφορά των αγαθών και τα κίνητρα που είναι απαραίτητα για την προώθηση των επενδύσεων και των αποταμιεύσεων και την αύξηση της προσφοράς εργασίας. Μεταξύ των κινήτρων βασικής σημασίας είναι οι *φορολογικές μειώσεις* (tax-cuts). Το τελικό ενδιαφέρον των θεωρητικών των «οικονομικών της προσφοράς» είναι τα προβλήματα οικονομικής μεγεθύνσεως και αποτελεσματικής κατανομής των πόρων. Μεταξύ των οπαδών της θεωρίας των «οικονομικών της προσφοράς» είναι οι οικονομολόγοι *A. B. Laffer, P. C. Roberts, M. Evans, M. J. Boskin, Otto Eckstein, T. Roth*, κ.ά.

Οι οπαδοί της θεωρίας των *ορθολογικών προβλέψεων* ανήκουν σε δύο ομάδες, την ομάδα της *Νέας Κλασικής Οικονομικής* (New Classical Economics), στην οποία συγκαταλέγονται οι *R. E. Lucas Jr., T. J. Sargent, Neil Wallace, R. J. Barro, B. T. McCallum, E. Prescott* κ.ά., και την ομάδα της *Νέας Κεϋνσιανής Οικονομικής* (New Keynesians) στην οποία ανήκουν νέο-κεϋνσιανοί οι οποίοι έκαναν χρήση της υποθέσεως των ορθολογικών προβλέψεων, όπως οι *J. B. Taylor, E. S. Phelps* και *Stanley Fischer*.

Η νέα αυτή Σχολή μακροοικονομικής σκέψεως στηρίζεται σε δύο θεμελιακά στοιχεία: την *υπόθεση των ορθολογικών προβλέψεων* ή *προσδοκιών* (rational expectations hypothesis) και τον *κλασικό αυτορρυθμιζόμενο μηχανισμό της αγοράς* όπου σχηματίζονται οι *τιμές εκκαθαρίσεως* ή *τιμές ισορροπίας* (continuous market-clearing). Το σημαντικό για την οικονομική ζωή και αμφιλεγόμενο θέμα των προβλέψεων καίτοι ανακινήθηκε από τον Keynes (Κεφάλαιο 12 της «Γενικής Θεωρίας» του), εν τούτοις, παραμελήθηκε από τους κεϋνσιανούς (νεοκεϋνσιανούς) οικονομολόγους για να τύχει της πλέον συστηματικής μελέτης από τους οπαδούς της Νέας Κλασικής Οικονομικής. Η υπόθεση των ορθολογικών προβλέψεων (ΥΟΠ) εκκινεί από την απλή σκέψη ότι οι προβλέψεις που κάνουμε για τη μελλοντική εξέλιξη, π.χ. των τιμών, επηρεάζουν τις σημερινές αποφάσεις και συμπεριφορές μας. Τα άτομα σχηματίζουν τις προσδοκίες τους έχοντας στη διάθεση τους όλες τις πληροφορίες του συστήματος, π.χ. τις πληροφορίες για τις εξελίξεις της οικονομικής πολιτικής, τις οποίες χρησιμοποιούν κατά τον πλέον αποτελεσματικό τρόπο. Αν για παράδειγμα γνωρίζουμε ότι θα αυξηθούν οι δασμοί ορισμένων εισαγομένων ειδών, τότε η ορθολογική ενέργεια μας θα είναι η αύξηση των εισαγωγών τρεχόντως.

Η ενέργεια αυτή θα έχει ως συνέπεια να καταστήσει μη αποτελεσματική τη δασμολογική πολιτική του κράτους. Έτσι, η γνώση των οικονομούντων από των γύρω από τη μεταβολή των παραμέτρων της οικονομικής πολιτικής μεταβάλλει τις προσδοκίες και τη συμπεριφορά μας.

Η παρεμβατική πολιτική του κράτους δεν μπορεί να επηρεάσει τις *πραγματικές μεταβλητές* (real variables) της οικονομίας, όπως η παραγωγή και η απασχόληση, εφόσον αυτή μπορεί να προβλεφθεί και δεν παρουσιάζει εκπλήξεις. Τα άτομα όμως μπορεί να κάνουν λάθη. Δεν είναι όμως τα συστηματικά λάθη, αλλά τα *τυχαία λάθη* και *οι εκπλήξεις εκείνα* που επηρεάζουν τις πραγματικές μεταβλητές. Πράγματι, η ατελής πληροφόρηση και το γεγονός ότι στον οικονομικό λογισμό υπαισέρονται στοχαστικές (τυχαίες) μεταβλητές, δημιουργούν λάθη στις εκτιμήσεις και οδηγούν έτσι σε διάσταση τόσο μεταξύ των πραγματικών και των προσδοκώμενων τιμών, όσο και μεταξύ πραγματικής παραγωγής και *φυσικού επιπέδου παραγωγής*. Το *φυσικό επίπεδο παραγωγής* (natural level of output) είναι το επίπεδο προς το οποίο τείνει η παραγωγή και το οποίο δεν επηρεάζεται από τη δημοσιονομική και νομισματική πολιτική. Έτσι, κατά τους οπαδούς της Υ.Ο.Π. η παρεμβατική κρατική πολιτική είναι μη αποτελεσματική όχι μόνο κατά τη μακροχρόνια περίοδο (όπως δέχονται οι μονεταριστές), αλλά και κατά τη βραχυχρόνια περίοδο.

Οι ορθολογικές, όμως, προβλέψεις γίνονται στην αγορά, η οποία πρέπει να είναι αποτελεσματική στη λειτουργία της, δηλ., οι τιμές ισορροπίας πρέπει να αντανακλούν όλες τις πληροφορίες που έχουν στην κατοχή τους οι πωλητές και οι αγοραστές. Οι αγορές είναι ανταγωνιστικές, όπως στο σύστημα γενικής ισορροπίας του Walras και οι σχηματιζόμενες τιμές είναι εύκαμπτες.

Ο συνδυασμός της Υ.Ο.Π. με το αυτορρυθμιζόμενο σύστημα των αγορών οδηγεί στην αποδοχή της πλήρους απασχόλησεως και της αναποτελεσματικότητας της κρατικής παρεμβάσεως. Οι οικονομικές διακυμάνσεις στις πραγματικές μεταβλητές, όπως η παραγωγή και η απασχόληση, κρινόμενες ως αποκλίσεις από τα επίπεδα ισορροπίας αποδίδονται σε ανεπαρκείς ή λαθεμένες πληροφορίες και γνώση. Έτσι, οι οπαδοί της Υ.Ο.Π. διατηρούν τη θεωρία της ισορροπίας και δεν καταφεύγουν στη θεωρία της ανισορροπίας για να ερμηνεύσουν τις οικονομικές διακυμάνσεις.

Η θεωρία της Νέας Κλασικής Οικονομικής ευρίσκεται στον δρόμο της κλασικής σκέψεως μη αποδεχόμενη τη διαχείριση της συνολικής ζήτησεως προς επηρεασμό της προσφοράς. Έτσι, η αύξηση της νομισματικής προσφοράς, που οδηγεί σε αύξηση της συνολικής ζήτησεως (μετάθεση της καμπύλης),

θα ωθήσει τις τιμές προς τα άνω. Αυτό όμως γίνεται αμέσως αντιληπτό από τους εργαζομένους, οι οποίοι αναπροσαρμόζουν αμέσως τους εργατικούς μισθούς και έτσι η καμπύλη προσφοράς προσαρμόζεται, μετατοπιζόμενη προς τα άνω, προς την αύξηση της συνολικής ζήτησεως, ώστε το επίπεδο παραγωγής και απασχολήσεως παραμένει το ίδιο. Άρα, η άσκηση νομισματικής ή δημοσιονομικής πολιτικής είναι αναποτελεσματική τόσο βραχυχρονίως, όσο και μακροχρονίως. Και το ερώτημα που τίθεται είναι, αν η Νέα Κλασική Οικονομική καταργεί τη μακροοικονομική πολιτική και, επομένως, τη μακροοικονομική θεωρία.

8. Είναι αλήθεια ότι η «Γενική Θεωρία» φαινομενικά εκπήδησε μέσα από την ύφεση και την ανεργία των πρώτων ετών της δεκαετίας του 30 και χαρακτηρίστηκε από ορισμένους ως θεωρία της «υποεπενδύσεως» και από άλλους ως θεωρία της «υποκαταναλώσεως». Οι μετά του 1945 οπαδοί του Keynes υποστήριξαν ότι είναι θεωρία τόσο υφέσεως, όσο και πληθωρισμού (υπεραπασχολήσεως), δηλ. ότι είναι μια γενική θεωρία και όχι μια ειδική θεωρία μέσα στο πλαίσιο μιας γενικής θεωρίας. Αυτό το οποίο έχει σημασία είναι ότι το κύριο όργανο της πολιτικής είναι ο χειρισμός της αποτελεσματικής συνολικής ζήτησεως μέσα από την οριακή ροπή προς κατανάλωση και την οριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου. Μέχρι σήμερα έχουν γίνει πολλές βελτιώσεις, προσθήκες και ανακατασκευές στη «Γενική Θεωρία» από μεταγενέστερους οικονομολόγους. Νεώτερες θεωρίες και φαινόμενα μετά το 1970 εξασθένησαν τη δύναμη της κεϋνσιανής οικονομικής.

Κατά τον καθηγητή Brian Reddaway*: α) Δεν πρέπει να απορριφθεί πλήρως η δυνατότητα των κυβερνήσεων να επηρεάσουν την παραγωγή και την απασχόληση, β) Δεν πρέπει, εξ άλλου, να νομιστεί ότι στο τομέα ηρεασμού της του εποίκονομίας μπορούν να γίνουν πολλά πράγματα σήμερα σ' ένα κόσμο σύμπλοκο και μεγάλης ανοικτότητας. Και γ) Κατά τον σχεδιασμό της μακροοικονομικής πολιτικής θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη τόσο η κεϋνσιανή συνταγή, όσο και άλλες συνταγές που έχουν σχέση με τη σημερινή πραγματικότητα. Έτσι, κατά τον Reddaway: «... we are led inexorably to the conclusion that packages of measures are likely to be more effective than policy changes confined to the manipulation of a single variable».

* "How useful are Keynesian ideas in 1996?" News Letter No 93 της *Royal Economic Society*, April 1996.

Βιβλιογραφία

- Ackley G.*, Macroeconomic Theory, Macmillan, 1961.
- Ekelund R. B. and Hebert R. F.*, A History of Economic Theory, McGraw-Hill, 1990.
- Fischer S.*, Recent Developments in Macroeconomics, W. P. No 2473, National Bureau of Economic Research, Inc. 1987.
- Harrod R. F.*, The life of John Mayard Keynes, Macmillan, 1951.
- Θεοχάρη P. A.*, Ιστορία της Οικονομικής Αναλύσεως, Τόμος Β', Αθήνα 1980.
- Hansen A. H.*, A Guide to Keynes, MacGraw-Hill, 1953.
- Honkapohja S.*, (Editor), The State of Macroeconomics, Blackwell, 1990.
- Keynes J. M.*, The General Theory of Employment, Interest and Money, Macmillan, 1936.
- Klein L.*, The Keynesian Revolution, Macmillan, 1966.
- Μπένος Θ.*, Σύγχρονες Τάσεις στη Μακροοικονομική Θεωρία, Πειραιάς, 1988.
- Σαραντίδη Σ. Α.*, Από το laissez-faire στο κοινωνικό Κράτος και ο Leviathan, ανάπτυπο από Σπουδαί, Τόμ. ΛΓ', τ. 3-4/1983.
- , Σύγχρονη Μακροοικονομική Ανάλυση, Τόμ. Β', Έκδ. Σ. Μπένου, Αθήνα 1995.
- Σίδερης Α. Α.*, Ιστορία Οικονομικών Θεωριών, Εκδ. Παπαζήση, 1953.
- Χουμανίδη Α. Θ.*, Η επίδραση της φιλοσοφίας επί της λογικής και της εξελίξεως των οικονομικών δοξασιών, Ε.Ε.Ο.Ι., Αθήνα, 1993.
- Sawyer M. C.*, The Economics of Michal Kalecki, Macmillan, 1985.
- Stewart M.*, Keynes and After, Penguin, 1972.
- Wicksell K.*, Lectures on Political Economy (αγγλ. μετάφραση), London, 1949.